

Els cultius i la distribució social de les terres entre els possessors de Reus i el seu terme a partir de les estimes dels anys 1445 i 1541*

Crops and the social distribution of the land among the holders of Reus and its term from the estimas of 1445 and 1541

Jordi Morelló Baget¹

Resum

A partir de la comptabilització de les terres i altres béns rurals anotats en dos llibres d'estimes, es fa una radiografia, en primer terme, de les diferents tipologies de conreus presents a l'antic terme de Reus entre les dues fites cronològiques referenciades. En segon lloc, s'analitza, també des d'un punt de vista comparatiu, la distribució de la riquesa rural entre la població vilatana i del terme. Els resultats obtinguts, malgrat que evidencien un quadre bastant continuista, serveixen per constatar certs canvis evolutius entre els segles xv i xvi, en consonància amb el desenvolupament socioeconòmic de la localitat en qüestió.

Paraules clau: estimes, riquesa rural, cultius i paisatge agrari, diferenciació social.

Abstract

From the accounting of the lands and other rural assets written down in two books of «estimes», an outline is made of the different types of cultivations in the old term of Reus between the two chronological references. Then, the distribution of rural wealth between the inhabitants of the town and its term is analyzed from a comparative point of view. The results obtained, while showing quite a picture of continuity, serve as evidence of some

* Aquest article arrenca d'una xerrada realitzada al seminari «Mercat de la terra, crèdit i crisi a la baixa edat mitjana», celebrat a la Universitat de Girona els dies 24 i 25 de setembre del 2018 en el marc del Projecte «La coyuntura económica y demográfica en Cataluña a fines de la época medieval: análisis crítico de los indicadores fiscales y financieros» (ref. HAR2014-54205-C2-1-P) i del grup de recerca consolidat Renda i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval (ref. 2017 SGR 1068).

1. <https://orcid.org/0000-0001-6740-2088>. Institució Milà i Fontanals-CSIC (Barcelona) (jmorellobaget@gmail.com).

changes between the 15th and 16th centuries, in accordance with the socioeconomic development of the locality in question.

Keywords: old cadastres, rural wealth, cultivations and agrarian landscape, social differentiation.

Introducció

Aquest article es desglossa en dos camps d'anàlisi: pretenem fer, d'una banda, una radiografia a nivell diacrònic dels cultius presents al terme de Reus en dos moments diferents i, d'una altra, una valoració de la distribució de les terres; tot això, a partir de les informacions obtingudes de dos llibres d'estimes conservats al corresponent fons municipal de Reus de l'Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC).

A parer meu, la importància que tenen les estimes com a base empírica per als estudis d'història agrària encara no ha estat prou remarcada almenys a Catalunya.² Aquest fet contrasta amb la major dedicació dispensada a l'estudi dels cadastres setcentistes, que van passar a substituir els registres de béns emprats fins aleshores per a la repartició de l'impost directe, és a dir, respecte dels anomenats, segons el lloc i l'època, manifestes, estimes o valies.³ Partint de l'estudi d'aquest tipus de font, ens adonem que la qüestió agrària no sempre ha estat objecte d'atenció, ja sigui perquè alguns d'aquests registres no donen prou informació detallada relativa a les terres i els conreus —n'hi ha que només registren valoracions globals de la riquesa—, ja sigui, simplement, perquè encara no s'ha fet el buidatge de tota la informació que contenen, cosa que exigeix una dedicació i un temps considerables. Ara, dels diferents estudis realitzats fins a aquest moment sobre aquest tipus de font, n'hi ha dos que podem prendre com a principals referents de cara a l'anàlisi que pretenem dur a terme aquí: d'una banda, l'article d'Eva Serra sobre les valies de tres petites poblacions rurals de la vegueria de Montblanc al segle XVI —això és, de la Catalunya Nova—, analitzades des de l'òptica de la història agrària;⁴ i, de l'altra, el treball realitzat sobre els manifestes de Cervera del segle XIV, centrat en l'anàlisi socioeconòmica de la dita vila (Turull-Ribalta 1992), cosa que inclou un estudi de la distribució de la riquesa entre la població cerverina mitjançant l'ús d'alguns instruments (corbes de Lorenz, índex de Gini) que també aplicarem al cas que ens ocupa.

2. En canvi, al País Valencià hi ha hagut, des de bon principi, una major propensió a la utilització dels llibres de la peita o cappatrons —equivalents a les estimes i manifestes de casa nostra— per a l'estudi del món agrari; entre els treballs més actuals, vegeu Viciano (2008), Royo (2010) (sobre un padró del 1431) i Saura (2014) (sobre el llibre de la peita del 1497).

3. Estrictament pel que fa a la zona geogràfica de la qual forma part Reus, el treball de Josefina Cardó (1983), fonamentat en les dades dels cadastres i amillaraments, continua sent un referent per als estudiosos dels segles XVIII i XIX.

4. Entre altres coses, l'autora hi analitza la composició dels conreus amb els canvis experimentats, la diferenciació interna de la comunitat de veïns i l'evolució i la distribució social de la riquesa (Serra 2004); val a dir que el que registren aquestes valies és, bàsicament, el siti (béns immobles). En relació amb les fonts d'època baixmedieval, vegeu Morelló (1993a), la síntesi posterior de Turull-Morelló (2005) i les consideracions exposades recentment a Morelló *et al.* (2019), amb les referències bibliogràfiques corresponents.

Abans de res, recordem que es tracta de documents fiscals de béns resultants de les declaracions recollides als veïns d'una comunitat, servint com a base imposable de les talles —o altres exaccions directes— establertes més o menys proporcionalment a l'import de la riquesa valorada a cadascú. Aquest fet porta implícita una sèrie de prevencions tocant als tipus de béns registrats o sobre la manera com hi apareixen registrats; d'entrada, no podem descartar possibles ocultacions o infravaloració d'alguns béns per part dels mateixos declarants; a banda d'això, poden existir alteracions de les estimacions fruit de l'aplicació de deduccions a compte del passiu declarat (deutes); i, si una cosa era la base imposable, una altra cosa era l'obtenció d'una base liquidable a partir de reduccions generalitzades —rebaixes sobre la valoració real de cada bé—. Així, doncs, sembla que els valors atorgats als béns registrats en les estimes no tindrien per què correspondre's amb la seva valoració real. En tot cas, aquí no ens queda cap altra opció que atorgar plena fiabilitat a les dades que la font ens ofereix.⁵ Ignorem, per altra banda, per quins criteris es regien aquestes valoracions de béns; en el cas de les terres, creiem que el valor podria ser obtingut a partir de diversos elements combinats: per descomptat, la grandària de la parcel·la, la tipologia de conreus i si era terra de regadiu o de secà, però potser també el tipus de sòl, la ubicació dins el terme, la proximitat a les vies de comunicació principals..., o, encara, pel que fa als béns emfitèutics, l'import de les rendes satisfetes.⁶

Naturalment, totes les valoracions es fan en moneda de compte —lliures i sous—. Ara bé, en l'anàlisi d'estimes pertanyents a diferents èpoques, aquests referents monetaris no devien representar el mateix valor a causa de la inflació i de l'evolució general de la conjuntura econòmica; si més no, és obvi que una lliura valorada en les estimes d'un determinat any ja no equivaldria ben bé a una lliura de les estimes confeccionades, per exemple, un segle després. En aquest punt no sembla que puguem aportar elements correctors, si bé podem assajar de fer algun exercici de valor referencial, com el que presentem més endavant; sigui com sigui, hem de conformar-nos amb el que tenim anotat en aquests registres.

En els llibres d'estimes, hom troba valorats diferents tipus de béns, tant els representatius de la riquesa moble (incloent-hi eines de treball, productes en estoc, bestiar, rendes, diners líquids, diners procedents de deutes...) com, sobretot, els béns immobles, tant urbans (albergs, cases, patis, corrals, obradors, etc.) com rurals, dins els quals tenen una presència destacada les terres. Com es veurà, aquí posarem un èmfasi especial en la valoració de la riquesa rural, cosa que no sols implica tenir en compte les terres, sinó també altres tipus de béns que hi havia localitzats al terme de Reus. En aquesta anàlisi de la riquesa del terme⁷ ens centrarem únicament en els béns immobles i deixarem de banda altres indica-

5. Certament, per poder copsar el grau de fiabilitat de les informacions aportades per les estimes, caldria dur a terme una recerca molt més àmplia sobre altres fonts coetànies, preferentment notarials.

6. En la valoració de les terres podien concórrer criteris objectius com els suara indicats, com també criteris de caire subjectiu, però, com que es tracta de valoracions fiscals, el fet principal que s'hauria de destacar és que esdevingueren valors fossilitzats, mantinguts igual d'unes estimes a unes altres; vegeu les interessants reflexions d'Antoni Furió (2018).

7. Som conscients que referir-se a la riquesa rural, en contraposició amb la riquesa urbana, és un concepte bastant relatiu. A més, no sempre és fàcil establir una separació neta entre els béns rurals i els béns urbans, ja sigui per les localitzacions periurbanes (situades a les hortes extramurs), ja sigui també per determinats tipus d'associacions, per exemple,

dors de la riquesa agrícola, com ara les valoracions dels estocs (blat/farina, vi, oli, etc.)⁸ o la possessió de bestiar i ruscs (abelles). Tot seguit veurem, més concretament, les característiques dels dos volums d'estimes que hem escollit per dur a terme la nostra anàlisi.

Caracterització de les estimes reusenques

El principal repte d'aquest estudi deriva del fet de voler dur a terme una anàlisi comparativa a partir de la confrontació de les dades obtingudes de dos registres d'estimes diferents. Això ens ha de permetre observar algunes tendències evolutives al terme de Reus, localitat que és força representativa del que succeï en el panorama agrari més general del Camp de Tarragona. Dins la corresponent sèrie documental de l'Arxiu de Reus hi ha un total de nou estimes catalogades: dues del segle XIV, tres del XV i quatre del XVI. Ara bé, alguns volums es troben en mal estat o bé estan incomplets i presenten problemes de datació. Unes de les millor conservades són les estimes del 1445, que ja fa anys vaig buidar íntegrament per fer-ne un estudi exhaustiu (Morelló 1992; 1993b; 2001: 320 i seg.). De fet, són les primeres estimes de la sèrie que presenten un cert detall en la descripció del parcel·lari agrícola. Un pas preliminar ha estat transferir la informació que teníem recollida, a noves bases de dades. Com a segon terme de comparació he optat per utilitzar les darreres estimes conservades, corresponents al 1541,⁹ un volum gairebé complet (només hi trobem a faltar les declaracions que anirien al foli primer).¹⁰ Més enllà del canvi d'estil calligràfic, unes i altres estimes presenten característiques similars en la forma com es presenta cada declaració, cosa que seria reflex del manteniment —si més no, a nivell formal— d'una certa regularitat en els criteris de confecció d'aquests registres.

L'inventari de les possessions rurals figura sempre després de l'anotació dels altres tipus de béns i configura un apartat encapçalat pel mot terres (vegeu les fotografies de mostra en l'annex). Així, doncs, tenim a l'abast una descripció més o menys detallada de les diferents parcel·les de terra que cada individu posseïa o havia declarat que posseïa. La in-

d'horts annexos a immobles urbans, que no poden ser destriats com caldria. Un estudi de tota la riquesa reusenca implicaria un treball força més extens que el que podem oferir aquí, centrat en les terres.

8. A propòsit de l'anàlisi efectuada sobre les estimes del 1445, vam donar compte de les fluctuacions estacionals d'aquests estocs agrícoles (Morelló 1992: 304-306); per damunt de tot, destaca la valoració de l'oli, que representa un 66,5%, molt per sobre de les valoracions del blat/farina i del vi, cosa que sembla respondre al fet que el procés d'estimació es va fer entre finals de febrer i l'abril d'aquell any. Si les estimes en qüestió s'haguessin elaborat en una altra època de l'any, sens dubte la composició i distribució d'aquests estocs hauria estat diferent del que finalment quedà registrat.

9. Si més no pel que fa a les declaracions dels vilatans. A causa d'algunes dissensions amb les autoritats locals, les dels altres grups es van confeccionar uns anys després: Almofter el 1542-1543, Castellvell el 1546 i els terratinents el 1547. Aquest volum és el darrer de la sèrie; a partir d'aquí s'obre una llacuna cronològica fins a mitjan segle XVII, quan s'enceta la nova sèrie conformada per les anomenades valies, les quals ja només ofereixen valoracions globals de cada individu.

10. A diferència de les estimes del 1445, que ja havien estat considerades en alguns treballs abans i tot de la meva tesi de llicenciatura (Gort 1980), les del segle XVI han començat a ser considerades en una època una mica més recent (Maristany 2001; Maristany 2003: 37-78; Morelló 2003a: 103-108).

formació que en podem obtenir és sobre el tipus de cultiu,¹¹ la ubicació dins el terme, és a dir, el nom de la partida rural —però no sempre— i les afrontacions, amb la indicació d'alguns elements orogràfics (torrents, rases...), vies de comunicació (camins) i els noms d'alguns dels possessors veïnals; finalment, indicada al marge dret de cada ítem hi ha la valoració de la parcel·la en qüestió. Algunes parcel·les són identificades amb un sol tipus de cultiu, enfront d'altres que n'inclouen dos o més, però amb una valoració única indescribable.

Per altra banda, no tenim indicades les mesures d'extensió de les terres, llevat de casos molt puntuals; tampoc no se solen indicar les rendes o els censos que es pagaven, per bé que la majoria de les terres inventariades devien estar sotmeses al règim emfitèutic (els declarants eren els emfiteutes, com a senyors del domini útil), encara que també hi havia terres en plena propietat. En canvi, sí que se solen indicar, a través de ratllats i anotacions marginals, els traspassos efectuats a favor d'algú altre de resultes d'alienacions o traspassos en herència; es tracta d'actualitzacions realitzades *a posteriori* i, per sort, no sovintegen. De cara al present estudi i atesos els condicionants inherents a un article d'extensió limitada, analitzarem sobretot el tipus de conreu indicat i la valoració de les terres. Es tracta de dos únics paràmetres, però suficientment rellevants per arribar a obtenir-ne resultats prou interessants. De cara al càlcul d'alguns percentatges, també tenim recollits els valors adjudicats a l'estima global de cada individu.

Totes les terres declarades en aquests registres es localitzaven dins el terme de Reus, que aleshores també incloïa els dos poblats de Castellvell i Almofter, avui en dia ens independents d'ençà de la constitució dels municipis vuitcentistes.¹² Si actualment el terme de Reus té gairebé 53 km², l'antic devia tenir-ne prop de 35 (vegeu el mapa de l'annex). Una bona part d'aquest terme havia d'estar ocupat per sòl agrícola;¹³ les úniques zones urbanitzades eren el nucli vilatà —aleshores abraçava poca cosa més que l'actual Tomb de Ravals, corresponent a la delimitació del perímetre murallat del segle XIV— i els dos poblats indicats.¹⁴ Això no vol dir que tota la resta de terreny disponible estigués cultivat, ja que encara devia haver-hi zones boscoses a les partides més perifèriques i allunyades dels nuclis poblacionals respectius, i sobretot a les parts més elevades del terme —cap a la banda de Castellvell i Almofter—. ¹⁵ Deixem al marge, naturalment, els diferents cursos torrencials

11. Les estimes del segle XIV, a més d'estar incompletes, no són gaire descriptives, i és que, a banda dels horts, no més anoten trossos de terra sense fer-ne explícits els cultius.

12. Efectivament, abans de la configuració —devers el 1854— dels termes municipals actuals, Castellvell i Almofter formaven part del terme de Reus. Ja en els primers temps, Almofter es configurà com a quadra, és a dir, tenia un terme propi encabit dins la jurisdicció feudal de Reus; i molt més tard també Castellvell passà a ser homologat amb una altra quadra, per bé que, pròpiament, mai no arribà a tenir terme propi abans de la segregació.

13. Segons el cadastre del 1727, la superfície cadastral era de 3.135,6 hectàrees (Andreu 1986: 22), equivalents a 31,36 km².

14. Dins els murs de la vila també hi havia espais cultivats, principalment vergers i horts, però cada vegada menys, ja que l'expansió urbanística del segle XVI els va anar engolint progressivament, però no fins al punt de fer-los desaparèixer del tot.

15. Curiosament, la presència de bosc comunal dins el terme no queda reflectida a través de les estimes; si més no, en les afrontacions de terres no s'indica mai.

que travessaven, i encara travessen, el terme en direcció cap al mar —llevat dels que han estat parcialment desviats o reconvertits en clavegueres urbanes—, i les diferents vies de comunicació que unien Reus amb les localitats del seu entorn.

En les valoracions de la riquesa gravada amb l'impost directe, el criteri territorial —o jurisdiccional— s'imposa per damunt de qualsevol altre criteri (personal o real). Així, queden excloses les terres dels vilatans i habitants dels poblats esmentats, que estaven situades fora del terme (aquestes altres apareixen registrades en les estimes de les poblacions veïnes),¹⁶ i, a la inversa, s'inclouen les terres que els forasters tenien dins el terme de Reus. Si més no, els volums d'estimes de Reus presenten quatre grups diferenciats de declarants: els de la vila, els de Castellvell i els d'Almóster —anotats separatament—, i els anomenats terratinents. Entre aquests últims trobem gent sobretot de la Selva del Camp i de l'Aleixar, i, pel que fa a les estimes del 1541, també de Maspujols, poblat emergent i situat aleshores dins el terme de l'Aleixar.¹⁷

En definitiva, es tracta de comparar resultats de dues estimes separades més o menys per cent anys per determinar si, en el període que es troba a cavall de l'edat mitjana i la moderna, es detecten canvis significatius en la configuració agrària de l'antic terme de Reus. Abans d'entrar, però, en l'anàlisi pròpiament dita dels cultius, cal saber quin és el nombre de declarants, total i per grups, que podem obtenir de les dues estimes en qüestió.

D'entrada, la manera de registrar cada declarant respon a diferents clixés.¹⁸ Atenent el tipus d'estudi que volem realitzar aquí, tenim en compte només les persones que tenen béns estimats, encara que siguin pocs —aquests béns— o representin patrimonis esquifits. De fet, en les estimes del 1541, els casos de persones indicades únicament pel nom, però sense béns o amb béns ratllats, és bastant elevat —una seixantena— en comparació amb les estimes d'un segle abans. Deixant de banda casos de repeticions, però també de declaracions familiars reconfigurades, podria tractar-se de persones novingudes (de famílies domiciliades recentment a la vila i que estiguessin temporalment eximides de pagar les talles) o potser encara de persones empobrides (els anomenats «miserables», insolvents a efectes fiscals), tot i que ni una cosa ni l'altra es fa explícita. Així, doncs, hem procedit a

16. Així, tant a la quadra de Blancafort, que en bona part s'encabia dins del terme de Riudoms, com a les restants partides de l'anomenat Territori de Tarragona, hi havia molts reusencs que hi tenien terres. Els «terratinents» de Blancafort apareixen anotats en les estimes conservades a la vila indicada.

17. En les estimes del 1541 tots aquests registren terres, però no en les del 1445, quan també figuren alguns amb albergs, si bé no hi devien fer residència habitual. A la darrera pàgina sobre els vilatans del 1445 trobem anotat Pere Ferrer, de Riudoms, per diverses terres, però sembla que si surt registrat aquí és per la seva condició de vidu de la neboda d'Antoni Sales, que era la principal fortuna reusenca del moment.

18. Generalment referenciats a partir d'un nom i un cognom, alguna vegada també s'hi afegeix un àlies. Les dones, generalment vídues, solen estar identificades pel nom del marit difunt. El 1445 surten indicats diversos hereus, terme que apareix substituït el 1541 pel de pubills (o pubilles). Algunes declaracions són conjuntes de pares i fills, mares i fills..., o bé s'acompanyen dels gendres respectius. Això implicaria que hi havia més declarants que els que realment tenim comptabilitzats. Afegim que el 1541 hi ha un cert nombre d'individus (18) que reben el tractament de «mossèn», i es tracta, preferentment, de mercaders i notaris, tot i que aquesta era una distinció generalment reservada als eclesiàstics i militars. Per altra banda, no sempre s'indica l'ofici o la professió.

comptabilitzar «només» els declarants que tenen béns inscrits, i no sols inventariats, sinó també avaluats.¹⁹

Les estimes del 1445 presenten un fet diferencial respecte de les posteriors del 1541 pel que fa als subjectes que declaren, per tal com també hi apareixen anotats els capellans, ja sigui a títol col·lectiu, ja sigui a títol individual; en aquest cas, trobem, intercalats entre els declarants laics, una dotzena de preveres —gairebé tots els membres de la Comunitat de Preveres de Reus, inclòs el prior— a compte dels béns contributius que tenien, entre els quals no falten algunes terres.²⁰ Així mateix, en les estimes de mitjan segle xv també figuren declaracions de persones jurídiques: com a mínim un ens (Sant Joan), referit a l'hospital de la vila o potser més concretament a l'administració dels anomenats «sagristans de Sant Joan». Sense comptar aquestes declaracions, el còmput es pot reduir a 332, que és el nombre que tenim indicat al quadre 2.

Abans i tot, al quadre 1 tenim indicats el nombre d'inscrits a cada registre. Com es veu, entre el 1445 i el 1541 el nombre de declarants va anar a l'alça: en termes globals, augmentà un 33%. Aquest increment de la població fiscal fou general, es donà tant a la vila com al terme i està en plena consonància amb una època d'expansió demogràfica, com és ben conegut a partir dels indicadors subministrats per altres fonts documentals.²¹

Quadre 1
Nombre de subjectes avaluats en les estimes del 1445 i el 1541

	Vila	Castellvell	Almòster	Forans	Total
1445	345	11	11	33	400
1541	519	20	21	40	600
<i>Increment</i>	<i>+174</i>	<i>+9</i>	<i>+10</i>	<i>+7</i>	<i>+200</i>

Al quadre 2 podem comparar les xifres en relació amb les obtingudes dels fogatjaments de l'època (deixem fora del còmput els eclesiàstics i els militars, que comencen a registrar-se a partir del fogatjament del 1496). Passant per alt el petit sotrac del tram final, és indiscutible la tendència a l'alça de la vila, on el nombre de focs es duplicà entre el 1414 i el 1553. Així mateix, també és remarcable l'increment constant pel que fa als dos poblats, amb un ascens que triplica el nombre de focs.

19. Fins i tot en el cas que es trobin ratllats i, doncs, que haguessin estat anul·lats a causa d'algun traspàs. Davant això, hem procurat evitar que el mateix bé pugui ser comptabilitzat dues vegades.

20. Els capellans, tot i que van desaparèixer dels llibres d'estimes del segle xvi, van continuar contribuint en les talles municipals: vegeu Morelló (2003: 116).

21. És clar que aquest augment del nombre de declarants podria deure's, almenys en part, al fet de passar a donar preferència a unitats familiars més reduïdes (famílies nuclears), en correlació amb la substitució nominal que es pot observar en les declaracions dels habitatges: d'albergs (1445) a cases (1541).

Quadre 2
Comparació entre estimes i fogatjaments
(exclosos els eclesiàstics i militars)

	Fog. 1414	Est. 1445	Fog. 1496	Fog. 1515	Est. 1541	Fog. 1553
Vila	251	332	335	426	519	504
Castellvell	10	11	14	18	20	34
Almofter	8	11	12	18	21	23

Certament, la població estava en procés de creixement, cosa que devia comportar una repartició més fragmentada de les terres disponibles; així sembla desprendre's dels índexs següents: el 1445 la mitjana de terres per cada vilatà era de 7,5, mentre que el 1541 havia davallat a 3,3; a Castellvell, el 1445 la mitjana per cap era força més elevada, 20,6, si bé el 1541 s'havia reduït ben bé a la meitat, 10,6; en canvi, a Almofter aquests índexs van experimentar un daltabaix menor: de l'11,9 del 1445 al 10,5 del 1541. Així, doncs, en l'espai de temps considerat aquí, l'índex d'acumulació de terres tendí a davallar, tant a la vila com al terme.

Aquests índexs són obtinguts tenint en compte tots els declarants, tant si posseïen terres com si no. En l'estudi actual, la nostra atenció recaurà únicament en els possessors de terres. Naturalment, també dins aquest sector majoritari de la població s'observa un increment generalitzat en el si de cada grup, cosa que es tradueix en un total de 75 possessors més i prop d'un 17% d'increment entre el 1445 i el 1541, segons les dades anotades en el quadre següent:

Quadre 3
Nombre de possessors de terres en les estimes del 1445 i el 1541

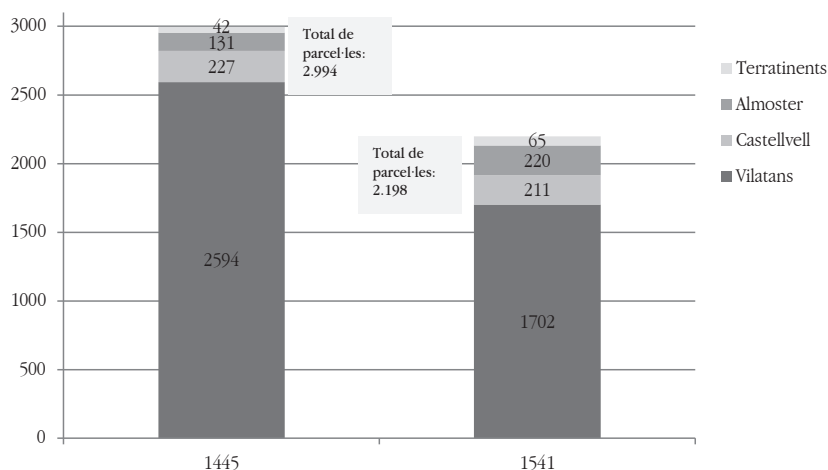
	Vila	Castellvell	Almofter	Terratiments	Total
1445	320	10	11	32	373
1541	368	19	21	40	448
<i>Increment:</i>	<i>+48</i>	<i>+9</i>	<i>+10</i>	<i>+8</i>	<i>+75</i>

La valoració de les terres dins el terme (dades globals)

A l'època estudiada, la impressió que tenim del terme de Reus és que estava molt parcel·lat. En particular, contribueix a donar aquesta impressió el fet que es mencionen molts trossos de terra, segurament de resultes de les successives divisions familiars practicades al llarg del temps. I per bé que en desconeixem la grandària, podem intuir que hi havia un gran contrast entre parcel·les molt petites i altres que devien ser d'una extensió consi-

derable, si més no si hem de jutjar per les valoracions desiguals que tenien adjudicades: el 1445, la valoració de les parcel·les oscil·la entre 1 lliura i les 200 lliures corresponents a un farraginal que posseïa Antoni Ferrer; ja pel que fa al 1541, aquesta forquilla s'havia eixamplat, per una banda, a només mitja lliura —respecte de dues parcel·les posseïdes, respectivament, per dos habitants d'Almoster— i les 300 lliures de les dues parcel·les que posseïen, respectivament, mossèn Pere Fàbregues i mossèn Francesc Joan Carnicer, ambdós habitants de la vila.

Gràfic 1
Parcel·les comptabilitzades en les estimes del 1445 i el 1541

Ara bé, la principal sorpresa que ens hem trobat ha estat l'important diferencial en el nombre de parcel·les comptabilitzades entre unes estimes i les altres, però justament a la inversa del que podíem preveure *a priori*. Així, observem una important disminució del parcel·lari de Reus (vegeu el gràfic 1): de les prop de 3.000 parcel·les comptabilitzades el 1445, es passa a poc menys de 2.200 parcel·les el 1541. La diferència és de gairebé 800 parcel·les menys, tot i que la cosa varia segons si considerem els vilatans (amb una disminució encara més accentuada de 892 parcel·les) i Castellvell (16 parcel·les menys), mentre que Almoster (els habitants del referit poblat van passar a acaparar 89 parcel·les més) i els terratinents segueixen ben bé la tendència oposada (els terratinents, 23 de més). Al marge de les transferències entre grups, trobar una explicació a aquest fenomen no sembla fàcil. En principi, resulta poc creïble que s'hagués produït, al llarg d'aquell període, una minva o un retrocés del sòl agrícola, tenint en compte que hi ha altres indicadors que semblen apuntar just en la direcció contrària. Potser s'anà imposant una tendència al reagrupament o la fusió de parcel·les en unitats més grans a partir dels traspassos efectuats a través dels heretaments i les alienacions, tot i que això també podia anar acompanyat de la ten-

dència oposada, o sigui, d'una fragmentació del parcel·lari. Encara hi hauria una altra possible explicació, potser la més versemblant: el 1541 no totes les parcel·les haurien estat declarades pel fet de romandre en mà morta, ja no sols per traspassos efectuats a favor de la comunitat de preveres —els quals, com ja s'ha dit, no apareixen registrats en aquestes estimacions més tardanes—, sinó a favor també d'altres ens religiosos locals —com el convent franciscà fundat a finals del segle XV— o fins i tot extralocals.

Tot i la disminució del nombre de parcel·les, observem, en canvi, un augment del seu valor (quadres 4A/4B). La valoració global és de 31.850 lliures i mitja el 1445 i de 42.241 lliures i mitja el 1541, cosa que implica un increment del 25% (d'una mitjana de 10,6 es passa a una altra gairebé duplicada de 19,2). Seria de resultes d'un reagrupament del parcel·lari? Potser hi havia parcel·les engrandides, per això també les valoracions eren més altes que abans, o tot plegat només era un miratge provocat per la tendència inflacionista en la valoració del terreny.

Quadre 4A
La valoració de les terres (xifres globals del 1445)

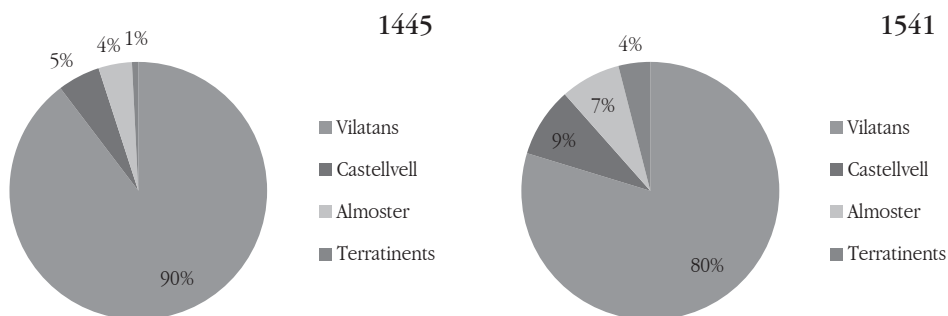
1445	Nombre de terres	Valor (lliures)	Mitjana
Vilatans	2.594 (86,6%)	28.557 (89,7%)	11
Castellvell	227 (7,6%)	1.703 (5,3%)	7,5
Almofter	131 (4,4%)	1.339 (4,2%)	10,2
Terratinents	42 (1,4%)	251,5 (0,8%)	6
Totals	2.994	31.850,5	10,6

Quadre 4B
La valoració de les terres (xifres globals del 1541)

1541	Nombre de terres	Valor (lliures)	Mitjana
Vilatans	1.702 (77,4%)	33.673 (79,7%)	19,8
Castellvell	211 (9,6%)	3.694 (8,7%)	17,5
Almofter	220 (10%)	3.189,5 (7,6%)	14,5
Terratinents	65 (3%)	1.685 (4%)	25,9
Totals	2.198	42.241,5	19,2

Una altra observació que podem fer és que s'incrementa el pes del terme (vegeu els gràfics 2A/2B): si el 1445 els vilatans acaparaven el 90% de la valoració de les terres, el 1541 aquest percentatge apareix reduït al 80%. Altrament dit, si el 1445 la part del terme (els habitants dels dos poblat i els terratinents) només es repartien el 10% del total, el 1541 ho feien un 20%. Aquest fet estava en consonància amb les transferències de parcel·les entre grups que ja hem indicat més amunt.

Gràfic 2A/2B
Valoració de les parcel·les per grups

Ara bé, també caldria fixar l'atenció en els no possessors de terres (quadre 5A). El 1445 comptabilitzem 27 casos, xifra que augmenta, i molt, el 1541, quan passa a ser de 152. La majoria es localitzen a la vila i, curiosament, alguns apareixen etiquetats com a pagesos; de fet, de la seixantena de pagesos identificats en aquestes estimes (quadre 5B), n'hi havia deu sense terres, i altres que en tenien un nombre força reduït. Cal deduir que es devia tractar de jornalers o potser també de masovers; sigui com sigui, de treballadors a compte d'altri.²² Tot plegat podria ser reflex d'un sector empobrit de la pagesia local.

Quadre 5A
Possessors de terres *vs.* no possessors de terres

	Possessors	No possessors
1445	373 (93,25%)	27 (6,75%)
1541	448 (74,6%)	152 (25,3%)

Quadre 5B
Pagesos possessors de terres (1541)

Nre. terres	Possessors
0	10
1-2	16
3-5	13
6-10	17
+ 10	4
<i>Total:</i>	<i>60</i>

22. Un dels que no declara terres (Joan Alguer) figura com a pagès i guardià (ho seria del terme, suposadament).

És clar que en el mateix període també augmentà el nombre de possessors de terres (segons el que s'indica en el quadre 3, es passà de 373 a 448 individus); en consonància, en tot cas, amb l'increment del nombre de declarants que ja hem observat abans. Entre aquests també n'hi ha que només declaren terres (a banda, doncs, dels terratinents), però això només s'observa en les estimes del 1445 (amb un total de 35 declarants) i inclou casos que devien respondre a estratègies familiars de repartiment de béns.

Per tancar aquest apartat, també hem procedit a classificar els possessors de terres en funció del nombre de parcel·les declarades, agrupats en diversos blocs (quadres 6A/6B). El 1445 el major nombre de vilatans es concentra en la franja dels qui tenien entre cinc i nou parcel·les; el 1541 això mateix es troba en la franja dels qui posseïen entre dues i quatre parcel·les. Pel que fa als poblats, podem veure que el 1445 la majoria dels seus habitants tenien bastantes parcel·les, mentre que el 1541 s'observa una situació més repartida per franges. I pel que fa als terratinents, així com el 1445 la majoria només declaraven una parcel·la, el 1541 augmentà el nombre dels qui en declaraven més d'una.

Quadre 6A
Classificació dels possessors de terres segons el nombre de parcel·les posseïdes (1445)

Nre. de parcel·les	Vilatans	Castellvell	Almóster	Terratinents	Totals
1	32	—	—	26	58
2-4	73	—	—	6	79
5-9	104	—	3	—	107
10-14	68	—	6	—	74
15-20	29	2	2	—	33
+20	14	8	—	—	22

Quadre 6B
Classificació dels possessors de terres segons el nombre de parcel·les posseïdes (1541)

Nre. de parcel·les	Vilatans	Castellvell	Almóster	Terratinents	Totals
1	81	-	1	24	106
2-4	149	2	2	16	169
5-9	97	5	6	-	108
10-14	28	9	6	-	43
15-20	11	2	6	-	19
+20	2	1	-	-	3

Afegim que a les estimes del 1445 hi ha declarants amb un nombre de terres bastant elevat; qui més parcel·les tenia, 32, és Antoni Sales, la principal fortuna del moment. A Castellvell destaca el cas de Salvador Mateu i el seu fill, amb 27 parcel·les registrades. En les estimes del 1541 l'acaparament de parcel·les és un xic menor: entre els vilatans, la primera posició del rànquing se l'emporta Pere Pàmies, amb 27 parcel·les, per bé que es tracta d'una declaració conjunta amb el seu gendre, i a Castellvell tenim el cas de Vicenç Salvador, fill d'Antoni, que registra 24 peces de terra. Aquestes parcel·les solien estar localitzades en diferents partides rurals i força escampades per tot el terme (no es pot passar per alt que alguns també eren propietaris de parcel·les situades fora del terme i, doncs, encara més allunyades del nucli on residien). Tot plegat, tenim la impressió d'un grau de dispersió més que considerable, que fa pensar fins a quin punt els seus propietaris podien gestionar tot el conjunt de terres si no era amb l'ajut d'altres membres de la família o parents, o bé mitjançant la contractació temporal de mà d'obra.

Els cultius del terme i llur valoració

Pendents de realitzar un treball més detallat sobre la distribució geogràfica dels cultius —previ a l'elaboració d'un mapa del parcel·lari del terme reusenc—, la nostra anàlisi resta limitada aquí als tipus de cultius que trobem registrats, a partir d'on podem observar, però, contínuitats i alhora alguns canvis tocant a l'expansió o el retrocés de determinats conreus.

Els cultius que trobem registrats en les estimes responen a clixés, cosa que implica un grau de descripció més aviat limitat. En realitat, i així ens consta per altres fonts documentals de l'època, al terme hi havia un ventall de cultius molt més ampli i variat que el que podem copsar a partir d'aquestes declaracions fiscals.²³ Tot i així, creiem que no hi ha millor font que aquesta per poder obtenir una radiografia única de la configuració agrícola de tot el terme reusenc.

Les terres d'on s'extreien les principals produccions del terme eren les corresponents a la tríada mediterrània, començant per les anomenades terres de pa (no s'especifica mai el tipus de cereal conreat) i seguint pels olivars o oliverars i les vinyes o també mallols. Com se sap, els mallols són ceps joves plantats d'un any ençà; a les estimes de Reus hom distingeix, però, entre el susdit masculí i el femení «malloles». Així mateix, també algun cop es mencionen «vinyasses», que eren vinyes mortes. I encara trobem mencions, sobretot el 1445, de «grec», indicador de la producció de malvasia o vi dolç.

El principal component de les hortes era, naturalment, l'hort. N'hi havia que eren closos, localitzats més a la vora del nucli habitat; la resta, malgrat que no s'indiqui expressa-

23. És clar que darrere del clixé «hort» trobem un ampli ventall de producció de verdures, llegums i fruita fresca, que surten esmentats profusament en el llibre d'ordinacions municipals (s. xv-xvii). Altres fonts fiscals, com els capítols de l'onze —impost municipal que gravava la producció agrària a imatge i semblança del delme senyorial—, ofereixen un ventall més ampli dels productes conreats al terme. Sobre la informació que podem obtenir de les diferents fonts documentals relacionades, tant amb l'impost directe com amb l'indirecte, remeto a un treball meu recent (Morelló 2018).

ment en les estimes del 1445 i només algun cop en les del 1541, eren horts badívols, és a dir, desproveïts de murs o tanques. Alguns horts no es consideraven sencers des del moment que es recullen mencions —el 1445— de «mig hort», cosa que cal atribuir a divisions d'herències recents; a efectes estadístics, els equiparem amb les mencions de «tros d'hort».

Altres elements constitutius de les hortes eren les anomenades trilles, que devien ser plantacions d'arbres fruiters, potser parres. També s'hi inclouen valoracions de figueres —l'únic arbre fruiter mencionat el 1445, si deixem de banda les oliveres— i els «farraginals», que eren terres dedicades a la producció intensiva de farratge per als animals de llauró.

De tota manera, sembla que, més enllà de les diferents hortes configurades en determinats sectors propers a la vila, hi havia més terres beneficiades del regadiu, si més no arran de l'ampliació del subministrament d'aigua a partir de diferents prospeccions realitzades a les parts d'Almóster i en altres partides situades al nord del terme. Aquestes noves extraccions, menades pel municipi reusenc a cavall dels segles xv i xvi, portaren a la construcció de noves canalitzacions de reg, en bona part per reforçar l'antic rec d'Almóster, que davallava fins a tocar del nucli vilatà (Morelló-Piñol 2006). De fet, en les estimes del 1541 també s'inclouen unes poques valoracions de l'aigua de regadiu; per exemple, Francesc Mestre (130*v*) té estimades dues tandes d'aigua, juntament amb una bassa, per 36 lliures; i Joan Martí, fill d'en Damià (25*r*), té estimada l'anomenada Aigua Nova —zona situada més avall de l'horta de la Font— per 20 lliures. Però, naturalment, hi havia moltes més basses i repartiments de l'aigua de regadiu que no queden reflectits en aquestes estimes.

Un altre cultiu secundari és el del roldor (només es registra el 1445): es tracta d'un cultiu relacionat amb la manufactura de la pell, ja que les fulles del roldor tenien propietats tànniques. Pel que fa a les estimes del 1541, hi ha un cert nombre de mencions de cultius arbrats: avellaners, garrofers i moreres.²⁴ Així mateix, també trobem anotacions d'alberedes, pinars i sobretot alzinars. En les estimes del 1541 es fa palès un cert interès per valorar la possessió d'alzines, potser de resultes de processos de privatització dels boscos que encara hi havia al terme, de la fusta dels quals es podia extreure llenya i carbó. En general, en les estimes del cinc-cents observem una major diversificació de cultius,²⁵ encara que només fos atribuïble a un major afany o interès dels escriptors de torn per descriure millor la realitat agrària del terme.

24. Avellaners, garrofers i moreres són dels nous cultius anotats a les corts de Montsó del 1552 que havien de quedar sotmesos al delme, ja que fins aleshores no el pagaven, amb les consegüents queixes dels senyors (Serra 2004: 910). Tot i que al Camp de Tarragona hi ha casos documentats d'introducció de cultius a instàncies senyoriales, cal suposar que la majoria dels nous cultius ressenyats en aquesta època devien sorgir per iniciativa pagesa, això sí, estimulada convenientment per una bona sortida al mercat de les produccions consegüents.

25. Fins i tot trobem valorats un canyar i un botjar —això últim no sabem si en referència a la planta o a les enramades que es feien per a la cria del cuc de seda.

Les terres incultes estan representades pels erms, que podrien ser parcel·les abandonades o deixades en guaret;²⁶ i com a tals erms també podien servir com a pastures per al bestiar. En tot cas, eren terres marginals per la seva localització en indrets situats, generalment, a la perifèria del terme.

Per acabar, tenim una sèrie de parcel·les respecte de les quals desconeixem què hi havia plantat i, doncs, què s'hi produïa, per bé que també eren terres productives dedicades, preferentment, al cultiu de cereals. El 1541 es registra un tros de terra que, pel que es diu, estava sembrat (165v). Un altre terme força emprat el 1445 és el de «sort», però no sembla que impliqui cap extensió definida.²⁷ El 1541 també es fa servir l'expressió «terra campa». Encara, un altre terme utilitzat, més que res el 1445, és el de clot —allusiu a una fondalada del terreny—, que pot aparèixer amb algun afegit indeterminat («I clot de terra») o especificant el tipus de plantació («I clot d'oliveres»). En general, totes aquestes parcel·les les hem classificat dins la categoria consegüent dels indeterminats, exclosos, doncs, de la comptabilització dels cultius que sí que tenim especificats.

Com ja hem dit, en aquestes estimes rarament es fa esment de mesures de superfície. El 1445 hi ha diversos ítems afegits a alguns individus referents a quarterades de vinya —totes procedents de l'heretat d'Antoni Sales—, d'on inferim que una quarterada devia valer, en aquella època, cinc lliures. El 1541 únicament apareix valorada mitja quarterada (no s'indica de quin conreu) i exactament per dotze lliures (10v). Aquestes dades són massa poques i disperses per treure'n conclusions, per bé que semblen indicatives de la inflació del segle XVI.

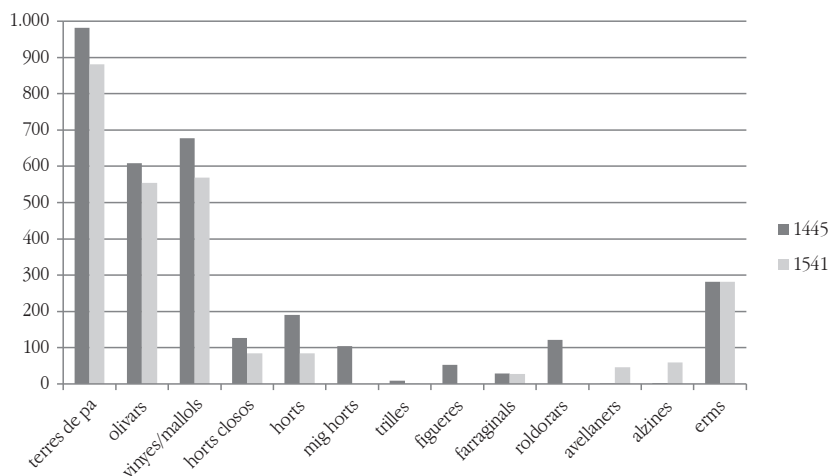
Quant al tipus de sòl, trobem una sola referència i és el mig hort arenós que apareix indicat el 1445 (99r). El nombre d'arbres plantats s'indica en comptades ocasions i només quan es tracta de pocs exemplars: així, el 1445 es registra una olivera valorada en una lliura; el 1541 trobem, per una banda, una olivera acompanyant una terra de pa (176v) i, per l'altra, dues oliveres valorades amb una peça de terra (156r). En aquestes estimes també surt registrat un garrofer gros a la vora d'una mallola (163r). Com hem dit, algunes parcel·les devien ser molt petites, però rarament es fa ús de diminutius; tan sols tenim registrat un «mallolet», valorat conjuntament (132v) amb una mallola (com ja s'ha dit, hom feia distinció entre mallols i malloles).

En el gràfic 3 tenim comptabilitzades totes les mencions de cultius, inclosos els erms. Com es veu, els que més abunden, tant el 1445 com el 1541, són els de la tríada mediterrània, i sobretot les terres de pa. Segueixen els horts en les seves diverses variants (closos o badívols, sencers o partits). Les tipologies restants ocupen posicions molt més baixes, llevat dels roldorars del 1445 (hi ha un total de 121 parcel·les amb presència d'aquest cultiu). Observem, per acabar, que es manté el mateix nombre d'erms, tant el 1445 com el 1541, però d'aquí no es pot inferir que la superfície ocupada per les terres incultes romangués igual entre una data i l'altra.

26. El 1445 trobem registrats una terra de pa erma (104r), una vinya erma (224r) i una sort erma (242r).

27. El 1541 es fa constar una «sortanella» amb una vàlua de 10 lliures (177v), tot i que hi ha moltes sorts valorades per molt menys.

Gràfic 3
Varietat de cultius (en funció del nombre de mencions)

A la vista de totes aquestes dades, sembla que l'agricultura tradicional es mantenia sense grans canvis, si més no la que va ser instaurada d'ençà dels primers temps de la colonització feudal del territori (segles XII-XIII), quan s'impulsaren determinats conreus amb interessos senyorials i/o comercials.²⁸ En tot cas, pel que fa al període considerat aquí, podem detectar certs canvis tendents a una major diversificació del panorama agrari del terme de Reus, cosa que també aniria acompanyada d'una ampliació del regadiu respecte de terres que abans eren de secà, i això malgrat el retrocés del nombre d'horts.

Efectivament, entre unes estimes i les altres hom pot observar un cert retrocés de l'espai horticola —en part de resultes de l'expansió urbanística del cinc-cents—, ja que el nombre d'horts anà clarament a la baixa (dels més de 400 horts del 1445 es passa un segle després a menys de 200; pel que fa, estrictament, als horts closos, es passa dels 127 del 1445 als 85 del 1541), i aquesta reducció s'acompanya de la pràctica desaparició de les trilles a les estimes cinccentistes. Així mateix, si el 1445 hi havia bastants roldorars registrats, un segle després ja no tenim constància d'aquest cultiu.²⁹

28. Si es fomentaren conreus com els cereals, la vinya i l'olivera va ser perquè els seus fruits eren de llarga caducitat, fàcils d'emmagatzemar i transportar, i pel fet que podien ésser destinats al comerç, sobretot arran de la demanda creixent dels centres urbans en expansió.

29. Això no significa que aquesta planta s'hagués deixat de cultivar al terme, si bé el fet que la senyoria eximís els reusencs de pagar el delme del roldor, segons una concòrdia del 1543 (Andreu 1986: 161), ens obre certs interrogants: per mera liberalitat del senyor?, pel fet que ja no sortia a compte fer pagar el delme en qüestió?, o per voler donar un nou impuls a la seva producció al terme? Sigui com sigui, no sembla que aquest fet afectés el desenvolupament de la manufactura adobera local. En cas que s'hagués deixat de conrear al terme, s'importava d'altres llocs.

Altres canvis observats tenen a veure amb l'expansió, encara que tímida, d'alguns conreus: el cultiu de l'avellaner a penes surt registrat el 1445 (només es comptabilitza un ítem a la part d'Almoster), mentre que el 1541 ja se'n registren 46 mencions, inclòs un avellanar qualificat de novell (176r). Es tracta de mencions localitzades a Castellvell i sobretot a Almoster, la part més elevada del terme, que era limítrofa amb la Selva del Camp i on la presència d'aquest conreu ja està testimoniada des de molt abans. La seva expansió incipient degué fer-se en detriment d'altres cultius. Pel que fa a possibles reconversions, observem diferents casos el 1541: una vinya que havia passat a ser avellanar (153r), així com una parcel·la de cereal i oliveres que havia esdevingut vinya (176v).

També pel que fa al 1541, anotem la presència, en aquest cas en relació majoritàriament amb el grup de vilatans, d'alguns garrofers (14 mencions) i moreres (6 mencions). Els garrofers proporcionaven bon farratge per a cavalls i mules, animal, aquest darrer, emprat de manera creixent en les feines del camp.³⁰ Al seu torn, hauríem de relacionar les moreres amb una incipient producció de seda a causa de la demanda del sector manufacturer corresponent.³¹ Tot això s'ha d'emmarcar en el desenvolupament d'una agricultura comercial a partir de productes més especialitzats, però no fins al punt d'arribar a eclipsar els cultius més tradicionals, que continuaven sent els principals conreus del terme.

Ara bé, que una part important del terme estigués dedicada a la producció de cereals podia assegurar d'ordinari les necessitats de la població, però ja no en anys de forta carestia, com els de la primera meitat del segle XVI.³² Tenint en compte les mitjanes elaborades a partir dels preus del blat —segons preus barcelonins— i també que la dieta mínima de supervivència es xifra, per a l'època baixmedieval, en 220 kg anuals per persona, podem aplicar els mateixos càlculs que havia realitzat Eva Serra el 2004. Així, partint de les valoracions globals reconvertides en sous³³ i dels índexs següents (15,18 sous per quartera el 1445; 25,10 sous per quartera el 1541), obtenim una alimentació anual d'entre 503 i 519 persones a la vila de Reus (pel que fa, respectivament, al 1445 i al 1541) i d'unes 21 persones a Castellvell, mentre que al poblat d'Almoster era d'unes 13 persones el 1445 i fins a 23 el 1541. A la vista d'aquestes xifres —merament orientatives— i del nombre de declarants indicats en el quadre 1, sembla que la població vilatana del 1445 tenia assegurada la seva alimentació de sobres, però no pas la del 1541, que estava ben bé al límit (de fet, la xifra resultant, 519, és la mateixa que el nombre de declarants); i semblantment pel que fa a Castellvell. Per acabar, sembla que l'alimentació dels veïns d'Almoster estava mínimament assegurada tant el 1445 com el 1541.

Tot seguit comentarem la valoració dels cultius. Ja advertit de l'inconvenient de tenir algunes parcel·les compostes amb valors de conjunt que resulten indestriables. Això afec-

30. L'inici de l'expansió del garrofer al Camp de Tarragona se situa a la segona meitat del segle XV (Giralte 2008: 119).

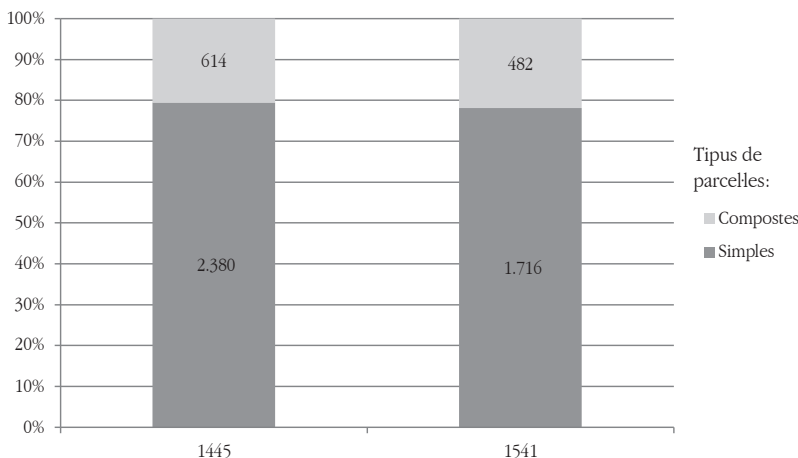
31. En els inicis d'una manufactura sedera que, a nivell local, esdevingué important al segle XVIII. Del 1541, precisament, és una ordinació del Consell que prohibia la recollecció, sense permís de l'amo, de fulles de morera (Andreu 1991).

32. En especial, la del 1530. En principi no hi havia necessitat d'importar gra quan la collita de l'any havia estat bona. Sobre la política d'abastament desplegada per les autoritats municipals en aquesta època, vegeu Morelló (2003a: 221 i seg.).

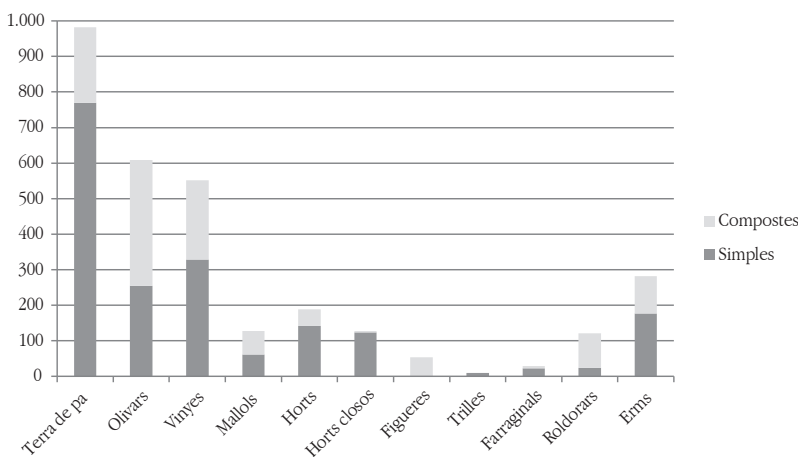
33. L'estimació global de la vila de Reus és d'1.651.740 sous el 1445 i de 2.815.350 sous el 1541; la de Castellvell, de 68.530 sous i 114.000 sous; i la d'Almoster, de 43.430 sous i 125.790 sous.

ta un cert nombre de parcel·les —més en les estimes del 1445 que no pas en les del 1541— i, en termes percentuals, representa poc més del 20% en ambdós casos (vegeu el gràfic 4A). Comptabilitzat per tipologies, podem observar (gràfics 4B i 4C) que alguns cultius es troben més afectats per aquesta situació, sobretot els oliverars, també bastant les vinyes i una mica menys les terres de pa.

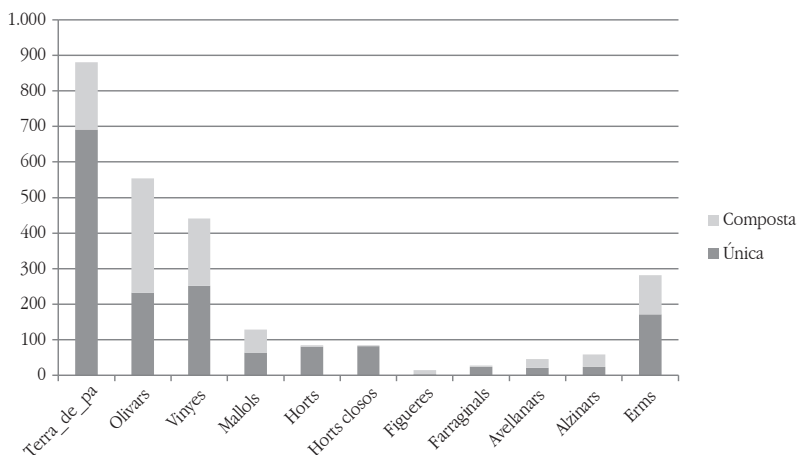
Gràfic 4A
Distribució percentual de parcel·les simples i parcel·les compostes

Gràfic 4B
Parcel·les simples i parcel·les compostes segons la tipologia de cultius (1445)

Gràfic 4C
Parcel·les simples i parcel·les compostes segons
la tipologia de cultius (1541)

De fet, si fem un repàs de les principals associacions de cultius que trobem anotades, ens adonem que l'element que apareix combinat més vegades són els oliverars; en canvi, els horts rarament es valoren amb els altres cultius. En especial, abunden les associacions següents: vinya-oliverar, terra de pa-oliverars i erms-oliverars (aquí el caràcter d'erm venia donat pel fet de no tenir-hi plantat cereal, almenys temporalment), entre altres possibles combinacions que també podem veure recollides en el quadre 7. També cal fer notar el tri-

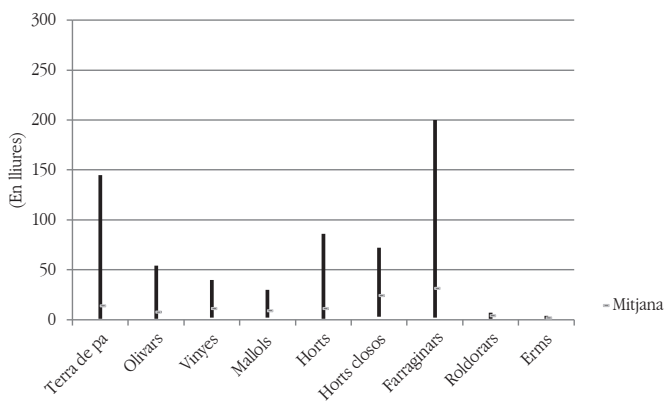
Quadre 7
Principals associacions de cultius

	1445	1541
Terra de pa-vinya	45	27
Terra de pa-oliveres	67	85
Terra de pa-figueres	28	5
Terra de pa-vinya-oliveres	12	14
Vinya-mallol	27	9
Vinya-olivar	87	84
Vinya-erm	15	13
Olivar-mallol	11	16
Olivar-roldorar	49	0
Erm-oliveres	73	50

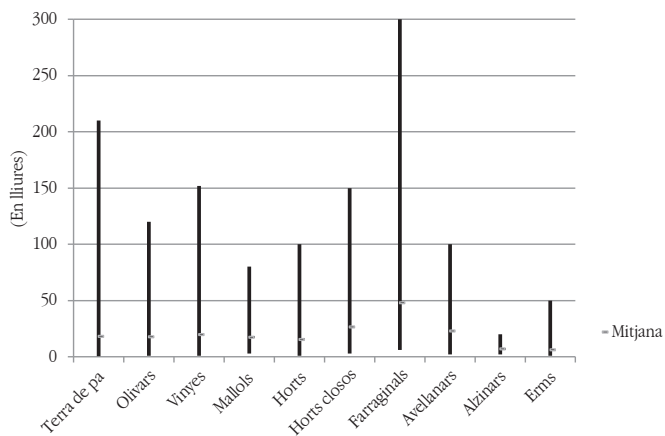
nomi terra de pa-vinya-oliveres, tot i que no seria l'única combinació de tres que tenim registrada. Encara trobem parcelles compostes de més elements. Podem donar aquests exemples extrets de les estimes del 1541: la vídua de Miquel Roig tenia valorats en un sol ítem una terra de pa, oliveres, vinya i avellanar (180r), tot per 90 lliures; Joan Font tenia terra erma i terra de pa, mallol i oliveres en una sola parcel·la valorada en 30 lliures (27v).

Així doncs, un cop descomptats tots els ítems de cultius compostos amb valors indescribibles, ja podem passar a comptabilitzar les valoracions adjudicades a totes les altres parcel·les. En els gràfics 5A i 5B tenim les oscil·lacions per a cada tipus de cultiu en funció dels

Gràfic 5A
Valoració de parcel·les: mínims i màxims / mitjanes (1445)

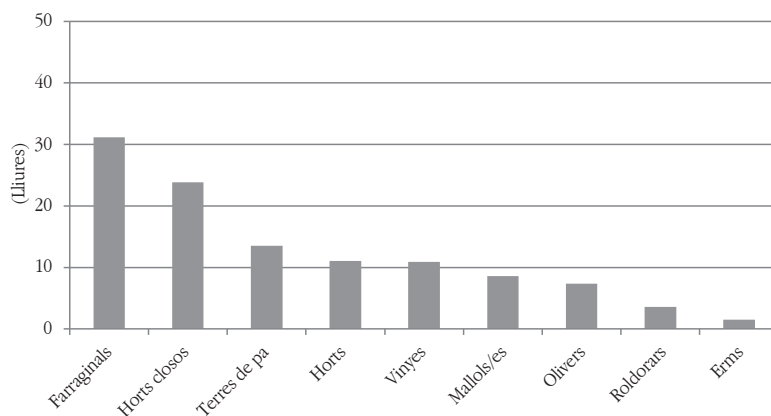
Gràfic 5B
Valoració de parcel·les: mínims i màxims / mitjanes (1541)

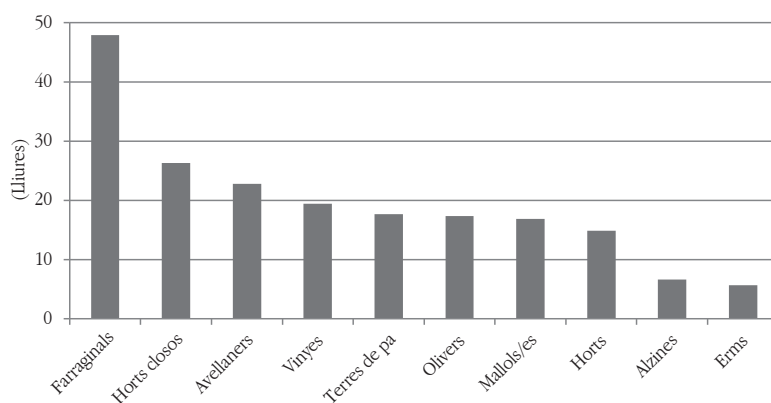
mínims i màxims de valoració. La majoria de mínims es troben en una lliura o no gaire més; en canvi, els màxims en alguns casos poden assolir cotes bastant altes. Com es veu, els cultius que presenten valors més dispars són els farraginals —tant el 1445 com sobretot el 1541—, seguits de les terres de pa, el màxim de les quals se situa, el 1445, en prop de 150 lliures, mentre que el 1541 supera les 200. En termes generals, s'observa un ascens generalitzat de les valoracions del 1541 respecte de les del segle anterior, cosa que podria atribuir-se, una vegada més, a la tendència inflacionista que es donà entre els segles xv i xvi.

Ordenats segons les mitjanes obtingudes (vegeu els gràfics 6A i 6B), podem visualitzar ben bé quina seria la jerarquia de cultius en termes relatiu: així com els farraginals

Gràfic 6A
Mitjanes per tipus de cultiu el 1445 (ordenades de més a menys)

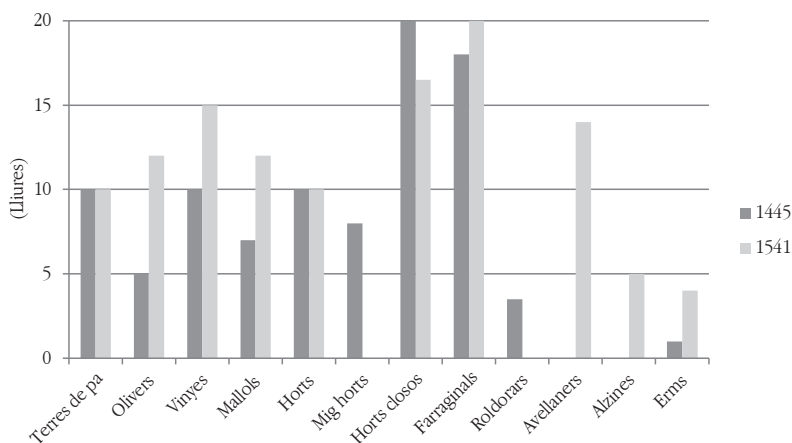
Gràfic 6B
Mitjanes per tipus de cultiu el 1541 (ordenades de més a menys)

i els horts closos ocupen les principals posicions del rànquing, la resta de cultius van baixant o pujant graons, i els erms, com és lògic, queden en la darrera posició. Per exemple, les terres de pa passen del tercer lloc —el 1445— al cinquè, quan es veuen superades per les vinyes, que abans ocupaven el cinquè lloc, i els avellaners, la mitjana dels quals se situa per damunt de les 20 lliures. En canvi, els horts no closos queden devaluats perquè passen a ocupar —el 1541— posicions més baixes, ja només per damunt dels alzinars i els erms. Sigui com sigui, és inqüestionable que les mitjanes calculades per a cada cultiu o tipus de parcel·la experimentaren un augment clar entre les dues dates considerades aquí. Es tracta d'un fenomen massa generalitzat per poder-ho atribuir, per exemple, a una revalorització d'aquelles terres, antany de secà, que foren transformades en regadiu.

Per altra banda, per tenir una idea més afinada sobre les valoracions esdevingudes habituals de cada cultiu, hem de recórrer al càlcul de les medianes (gràfic 7): curiosament, aquest índex es manté igual pel que fa a les terres de pa i els horts (badívols), augmenten en els cultius d'olivers, vinyes/mallols, farraginals i erms, i l'únic cas en què disminueixen és el dels horts closos. En tot cas, els valors més elevats són els corresponents, igualment, als farraginals i els horts closos, per bé que ens donen posicions invertides entre el 1445 i el 1541. Està clar que les parcel·les d'aquest tipus eren les més preuades i les que solien tenir adjudicades valors més alts.

Gràfic 7
Confrontació de medianes per tipus de cultius

Altres béns rurals subjectes a valoració

Fins aquí hem posat el focus d'atenció en les parcel·les de terra, però hi ha altres tipus de béns que també es valoren en les estimes, separatament o conjuntament amb les terres. En primer lloc, cal que ens referim als masos o masies. Quan vam fer el buidatge de les estimes del 1445, ja vam donar compte del fet que no hi hagués constància de cap mas —més enllà dels noms d'algunes partides rurals referides a antics masos que, pel que es veu, ja havien desaparegut—. Si hi havia parcel·les adscrites a algun mas, no es fa explícit en cap cas. Per tant, semblava que al terme de Reus no hi havia masos o que els únics que tenien els reusencs eren els localitzats fora del terme.

En canvi, el 1541 ja trobem anotats uns quants masos. Aquests són valorats juntament amb algunes o amb totes les terres annexes (i, naturalment, els valors que tenen adjudicats són molt superiors en comparació amb el que hem vist fins ara en l'anàlisi de les simples parcel·les de terra): Pere Ubac, per exemple, tenia terra de pa i masia a la partida de Bergadà (6*v*), Gabriel Forès té valorada una masia «ab ses terres» a la Llenguadera (27*v*) i mossèn Francesc Joan Carnicer, masia i terres a Monterols (82*r*), amb valoracions, respectivament, de 80, 180 i 200 lliures. Suposem que el que es valorava era l'edifici (habitatge i possibles dependències). Altres vegades sembla excloure's l'edifici, com en el cas del mas d'en Varrà, que tenia Joan Pàmies, d'Almoster (180*v*), en què es valoren totes les terres (per 100 lliures), excloent-ne, pel que sembla, la masia, potser perquè ja no formava part del terme. En el cas de mossèn Joan Robuster, es valoren dues terres que tenia al seu mas i que afrontaven amb ell mateix! (42*r*). En fi, no sembla que existís un criteri ben definit en aquests casos i ni tan sols podem donar per fet que fossin aquests els únics masos existents aleshores al terme de Reus.

Uns altres elements presents al terme rural són les cabanes («cabanyes»), que hom devia utilitzar com a simple refugi davant la intempèrie o per resguardar-hi el bestiar. El valor d'aquestes cabanes era ínfim: entre una i tres lliures, les poques vegades que es valoren soles. El 1445 es registra un mínim de 28 ítems de cabanes, moltes d'elles pertanyents a habitants dels poblats; pel que fa al 1541, el nombre es redueix a 4 (3 de les quals a Castellvell); no obstant això, també trobem registrades algunes cases de vilatans (5), és a dir, d'edificacions localitzades en partides rurals, però sense ser considerades masos ni cabanes.

També en aquest inventari de béns rurals trobem registrades algunes eres de batre blat: el 1445 n'hi havia 8, si bé totes localitzades a Castellvell i Almoster, i algunes associades a cabanes; el 1541 n'hi havia 5, de les quals 1 a Castellvell i 4 a Almoster. Un cop més, resulta sorprenent que no hi hagi constància dels vilatans que també devien ser possessors d'eres, si és que aquestes no es troben camuflades dins d'altres valoracions.

També s'inclouen alguns forns teulers: el 1445 en tenia 1 vilatà, 2 més pertanyien a habitants, respectivament, de Castellvell i Almoster, i 1 era possessió d'un terratinent; el mateix nombre apareix registrat el 1541 (3 de vilatans i 1 d'un habitant d'Almoster). Aquests forns són valorats, quan figuren sols, per 10 o 15 lliures. El 1541 també trobem valoracions de basses, però ben poques, i encara alguna d'un femer.

Un altre element present al terme eren els ruscs, si més no pel que fa a les «cases d'abelles» que surten registrades el 1541. En les estimes del 1445 les abelles es compten juntament amb els béns mobles, mentre que en les del 1541 tant poden figurar dins aquest mateix apartat —a voltes a continuació del bestiar—, com dins el llistat de les terres.³⁴ Ara per ara, ens interessa fixar l'atenció en el nombre indicat de ruscs: el 1541, alguns declaren tenir 5, 12, 18, 30... o fins i tot 100 cases d'abelles, com és el cas de Bartomeu Pallejà (54r), que només té valorada una peça de terra a les Quarterades (partida situada al sud de la vila), on devia tenir els ruscs.³⁵ En total, comptabilitzem un total de 177 «cases d'abelles» distribuïdes entre un mínim de set individus, tant de la vila com dels dos poblats del terme. És obvi que alguns veïns tenien importants inversions fetes en aquest sector, de cara a l'obtenció de mel, cera o altres productes derivats.

Finalment, caldria obrir un subapartat pel que fa a la valoració d'una sèrie de rendes adscrites a terres, si més no pel que fa a les estimes del 1445: com l'anomenat «censal d'en Muntanyana» (299v), que es localitza en una partida de terra, o el censal del barceloní Arnau Bertran (299r), també vinculat a una terra (ambdós casos localitzats a l'apartat dels terratinents). A banda d'això, també hi havia algunes capelles (més aviat capellanies) amb rendes adscrites a terres, d'acord amb la informació extreta de les mateixes estimes, on, com ja hem indicat més amunt, també es registren els preveres amb els béns que tenien com a contribució. Per regla general, els censos són valorats juntament amb els béns mobles i, a diferència d'altres estimes, no se sol fer explícit quins béns estaven acensats.

La distribució de la riquesa rural: tendències observades entre el 1445 i el 1541

Comencem pels possessors de terres considerats individualment, i ho farem pels vint més destacats (vegeu el quadre 8). Per sobre de les 500 lliures, el 1445 només hi trobem tres individus: Joan Solanes, que, curiosament, només declara terres, seguit d'Antoni Ferrer i Antoni Sales, tots tres amb valoracions poc més altes que l'índex indicat. El 1541 ja n'hi havia cinc amb valoracions força més elevades: qui més, mossèn Pere Fàbregues, mercader, amb un total de 921 lliures; el segueix mossèn Francesc Joan Carnicer, amb 832 lliures (s'inclou, com ja hem vist, la valoració d'una masia), i mossèn Joan Bruc, també mercader, amb 671 lliures. Tots tres acumulen una cinquantena de terres per un valor total de 2.424 lliures.

34. Davant això, finalment hem optat per no comptabilitzar-ho en les operacions de càlcul realitzades aquí.

35. En aquest cas, cada rusc valdria poc més de 3 lliures de mitjana, ja que el valor de conjunt és de 30 lliures; amb tot, no sembla existir una equivalència fixa entre el nombre de ruscs declarats i la seva valoració.

Quadre 8
Els majors possessors de riquesa rural (ordenats de més a menys i, entre parèntesis, la posició en el rànquing del total de riquesa respectiu)

	Possessor (1445)	Estima	Possessor (1541)	Estima
1.	Joan Solanes (33)	511 ll.	mn. Pere Fàbregues, mercader (2)	921 ll.
2.	Antoni Ferrer (5)	510 ll.	mn. Francesc Joan Carnicer (6)	832 ll.
3.	Antoni Sales (1)	504,5 ll.	mn. Joan Bruc, mercader (10)	671 ll.
4.	Arnau de Bages (8)	387,5 ll.	Joan Aragonès i mare (15)	561 ll.
5.	Bernat de Bellvei (13)	387 ll.	Pere Pàmies i el seu gendre, Antoni Savall (18)	515 ll.
6.	Gabriel Clergue, de més dies (23)	367 ll.	Fritós Enveja (28)	473 ll.
7.	hereus de Lluç d'Enveja (3)	363 ll.	Vicenç Salvador, fill d'Antoni (Castellvell) (51)	449 ll.
8.	Joan Salelles (7)	358,5 ll.	Pere Torroella (29)	422 ll.
9.	Pere Forès (20)	349 ll.	Joan Cases, de l'hostal (30)	390 ll.
10.	Guillemó Collbató, àlies Pradell (4)	331 ll.	Ramon Martí (Castellvell) (45)	367 ll.
11.	Ramon Moia (9)	328,5 ll.	Llorenç Enveja (26)	355 ll.
12.	Bernat Cases (12)	317,5 ll.	Damià Olesa, pagès (44)	352 ll.
13.	Arnau d'Olives (36)	311 ll.	Eloi Morera, assaonador (9)	349 ll.
14.	Llorenç Forès (31)	308 ll.	Sebastià Siurana (27)	347 ll.
15.	Guillemó Carbó i fill (37)	307 ll.	Joan Martí, fill d'Antoni, àlies Capellà (35)	346 ll.
16.	Bernat Solzina (2)	305 ll.	Francesc Cabrer (34)	342 ll.
17.	Marc de Bages (27)	286 ll.	Guillem Rocamora (69) / Jaume Pàmies, fill de Jaume (Castellvell) (78)	331 ll.
18.	Joan Espuny, fill de Pere (24)	283 ll.	Lluís Pellicer (70)	325 ll.
19.	muller de Pere Granada i el seu fill, Jaumet (16)	279 ll.	Pere Castellví (22)	324 ll.
20.	Pere Ferrer, de Riudoms (94)	278 ll.	mn. Francesc Bellvei i la seva mare (8)	321 ll.

Ben segur, el fet més destacable és la presència de mercaders entre els majors possessors de terres. Això, que *a priori* podria resultar un xic sorprenent, concorda amb l'important dinamisme comercial que experimentà la vila en aquesta època i amb la pràctica d'un comerç fonamentat, bàsicament, en el tràfic de productes d'origen agrícola (vi, blat/farina, fruita, llegums, fruits secs...),³⁶ una part dels quals devien ser excedents provinents de

36. Constatat en el comerç de Reus amb Mallorca (Morelló 2003b). Hi trobem a faltar, però, l'oli.

les terres que els mateixos individus tenien al terme reusenc. El nombre de terres que posseïen els dos mercaders referenciats també resulta bastant elevat (mossèn Pere Fàbregues en tenia 23 i mossèn Joan Bruc, 18).³⁷ Per tant, hem de suposar que hom devia recórrer al treball de jornalers assalariats per temporades o devia tenir masovers que se'n feien càrrec tot l'any (ja hem vist més amunt que hi havia un cert nombre de pagesos que no declarava cap terra). Altrament, seria difícil d'explicar com aquests individus podien alternar el treball de la terra amb el negoci mercantil.

Quants als poblats del terme, els valors màxims obtinguts són més baixos. A Castellvell el 1445 hi ha tres possessors situats per sobre de les 200 lliures i entre els tres acumulen unes 70 parcel·les; el 1541 n'hi ha tres per sobre de les 300 lliures i acumulen un menor nombre de parcel·les, 54, però encara figuren entre els vint majors possessors del terme de Reus (quadre 8: núm. 7, 10 i 17). A Almofter, el nombre de possessors destacats era més reduït: el 1445 hi ha 1 possessor situat per sobre de les 200 lliures (es tracta de Pere Roig i el seu fill, possessors de 17 parcel·les); un segle més tard en trobem 1 per sobre de les 300 lliures (Joan Pàmies, àlies *Celesti*), que posseïa 15 parcel·les. I pel que fa als terratinents, el 1445 només 1 (Ramon Porta) està per sobre de les 50 lliures, però pel fet de tenir valorat un forn teuler; el 1541, en una època de major presència de forasters possessors de terres dins el terme de Reus, ja n'hi havia 4 situats per sobre de les 100 lliures.

Pel que fa a la classificació per trams de mitjanes (quadre 9), observem el següent: les 3/5 parts dels possessors vilatans del 1445 (213) es posicionen amb mitjanes situades entre les 6 i les 15 lliures. Per sobre de les 30 lliures, només hi ha 6 possessors, entre els quals destaca Pere Ferrer de Riudoms —amb una mitjana de 55,6 per les 5 parcel·les que tenia declarades—. El 1541 s'observa una redistribució dels possessors en trams més elevats, en consonància amb la inflació generalitzada de les valoracions d'aquesta època. Per sobre de les 30 lliures de mitjana trobem 46 possessors, i ocupen el primer lloc Gabriel Forès i mossèn Pau Carnicer, mercader, ambdós posseïdors de només dos ítems, però amb mitjanes situades al voltant de les 125 lliures.³⁸ A Castellvell ja no hi ha ningú amb mitjanes tan elevades; i en el cas d'Almofter, podem destacar la muller de Miquel Roig, que declara 5 parcel·les de les quals obté una mitjana de 40 lliures. La primera posició dels terratinents és ocupada per Gabriel Llaurador, que tenia 2 parcel·les i una mitjana de 110 lliures. Tot plegat podria respondre a una revalorització a l'alça de les terres, a més de poder ser indicatiu de patrimonis més polaritzats.

37. En canvi, els restants mercaders referenciats en les estimes del 1541 (6) només acumulen 28 peces de terra. En el cas de mossèn Francesc Joan Carnicer (82r), l'ofici del qual ens és, en principi, desconegut, comptabilitza, a banda de les terres de la masia, 10 ítems més de terres localitzades en diferents indrets del terme. La seva fortuna ocupa la sisena posició, per bé que uns anys abans, segons les estimes del 1520, havia estat la primera (Maristany 2001: 107).

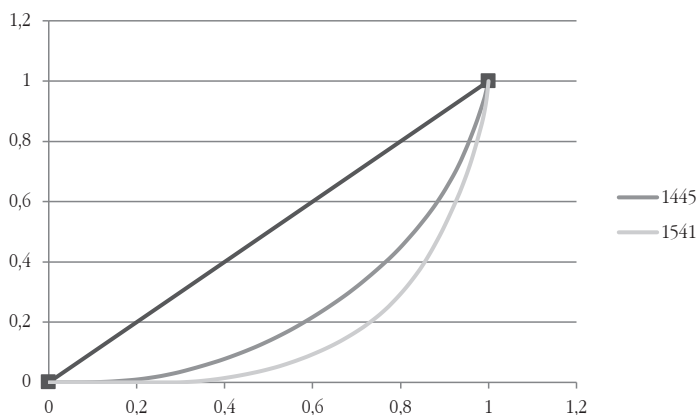
38. Pau Carnicer (138v) té valorats un hort clos i una terra de pa per 150 i 100 lliures, respectivament; Gabriel Forès (27r) té valorada una masia per 180 lliures i un tros de terra per 72.

Quadre 9
Classificació dels diferents grups de possessors en funció
de la mitjana de valoració de les seves terres

Mitjana	Vila		Castellvell		Almóster		Terratinents	
	1445	1541	1445	1541	1445	1541	1445	1541
Entre 1-5 ll.	61	20	1	1	—	1	23	2
Entre 6-15 ll.	213	179	8	7	11	12	8	13
Entre 16-30 ll.	39	123	—	11	—	6	—	19
+ 30 ll.	6	46	—	—	—	2	1	6

Tot seguit visualitzarem la distribució de la riquesa rural a partir de les corbes de Lorenz i els índexs de Gini, a fi d'evidenciar-ne la concentració, ja sigui qualitativament o quantitativament.³⁹ Per a això hem confeccionat tres gràfics: un corresponent a la vila (8A) i dos corresponents a cada un dels poblats (8B i 8C). En tots tres casos observem una accentuació de la desigualtat en passar del 1445 al 1541, però de manera més ostensible pel que fa als possessors de la vila.⁴⁰ Igualment, els índexs de Gini mostren la mateixa tendència evolutiva d'increment de la desigualtat. Pel que fa als vilatans, l'índex augmenta si fa no fa una dècima ($0,4 < 0,5$); els índexs dels poblats, tot i que augmenten, es mantenen bastant per

Gràfic 8A
Distribució de la riquesa rural a Reus

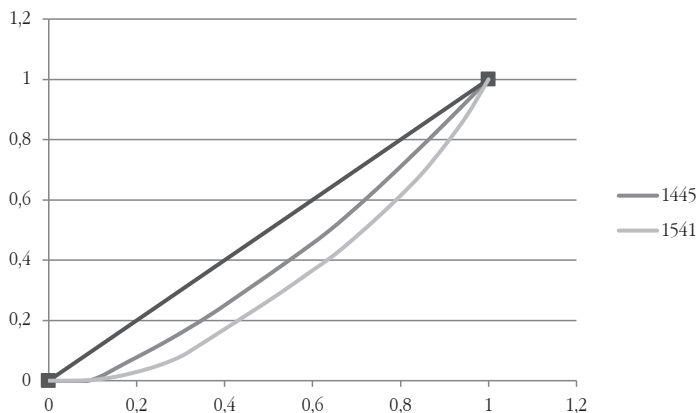

39. L'índex de Gini és un coeficient situat entre 0 i 1, on 0 es correspon amb la perfecta igualtat i 1 es correspon amb la perfecta desigualtat. En la representació gràfica, com més s'aproxima la corba a la diagonal, major igualtat hi ha, i com més se n'allunya, major desigualtat.

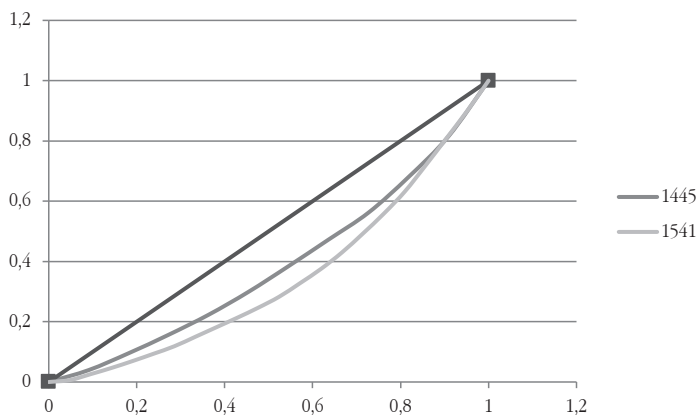
40. En aquest cas, podem observar que les corbes arrenquen molt enganxades a l'abscissa perquè tenen registrat un considerable nombre de no possessors de terres.

sota dels de la vila (gràfics 8A, 8B i 8C). Tot plegat permet constatar que la situació de Reus i el seu terme no havia evolucionat tant com per poder equiparar-se amb la vila de Cervera, on els índexs calculats per al segle XIV són un xic superiors, si bé depenent del tipus de riquesa avaluada,⁴¹ mentre que en el cas de Reus, tot i referir-se a una època més avançada, amb prou feines superen el 0,5.

Gràfic 8B
Distribució de la riquesa rural a Castellvell

Gràfic 8C
Distribució de la riquesa rural a Almoester

41. Estrictament pel que fa a la riquesa immoble, els índexs oscil·len entre 0,5186 i 0,6762, depenent del quarter i any considerat (Turull i Ribalta 1992: fig. 6), però és possible que, si es tingués en compte només l'immoble rural, aquests índexs fossin més homologables amb els de Reus.

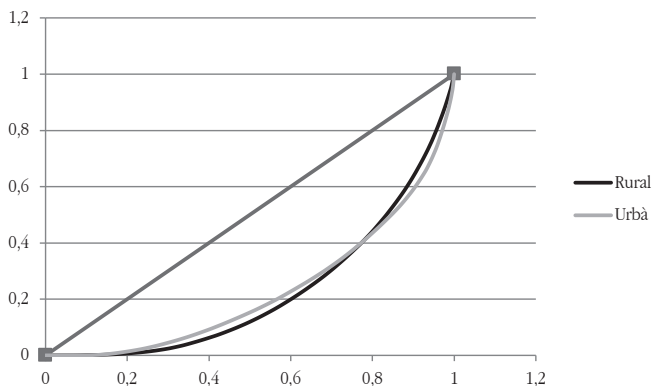
Índexs de Gini

	Reus	Castellvell	Almóster	Riquesa rural	Riquesa urbana
1445	0,45865	0,19564	0,21160	0,46496	0,49796
1541	0,53247	0,32001	0,30171	0,50784	0,48247

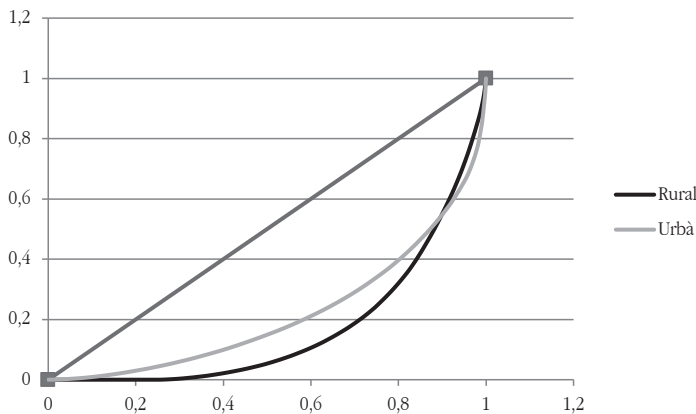
És clar que els resultats mostrats fins aquí només es corresponen amb la riquesa rural. Si es tinguessin en compte els valors totals de cada patrimoni, és gairebé segur que el contrast —entre vila i poblats i entre les primeres i les segones estimes analitzades aquí— seria molt més accentuat. Ara per ara, hem considerat adient de fer una comparació entre la riquesa rural en el seu conjunt (comptant-hi també els terratinents) i la riquesa urbana (gràfics 9A i 9B). En ambdós casos (1445 i 1541) observem un mateix fenomen d’inversió de les corbes, cosa que interpretem de la manera següent: així com a les capes més baixes i mitjanes era la riquesa rural —la possessió de terres— la que devia marcar més la desigualtat, a les capes més altes era la riquesa urbana, ja que aquesta acostuma a ser valorada molt més. Aquest fenomen es veu accentuat el 1541, si més no pel que fa al tram de corba corresponent a les capes mitjanes i baixes.

A continuació, hem classificat els possessors de terres en relació amb el total de patrimoni avaluat, excloent-ne, però, els que no tenien béns rurals (quadres 10A i 10B). *A priori* podríem pensar que la situació òptima era la de qui tenia un patrimoni rural valorat entre el 25-50% del total; de fet, el 1445 el major nombre de vilatans es concentren en aquesta franja percentual, però això ja no és així el 1541, quan ben bé es podria inferir que s’havia produït un avenç en la possessió del patrimoni urbà. A més, aleshores hi havia més menestrals establerts a la vila, per als quals el fet de posseir terres ja no devia ser una qüestió primordial de supervivència. Com surt indicat en el quadre 8, el menestral més ben posicionat era un assaonador —Eloi Morera—, que tenia valorades cinc parcelles de terra en

Gràfic 9A
Distribució de la riquesa rural i urbana el 1445

Gràfic 9B
Distribució de la riquesa rural i urbana el 1541

Quadre 10A
Classificació percentual del valor de les terres en relació amb el total de patrimoni avaluat (1445)

%	Vilatans	Castellvell	Almofter	%	Vilatans	Castellvell	Almofter
-25%	69	—	—	-50%	173	4	1
26-50%	164	4	1				
51-75%	51	6	7	+50%	87	6	10
+75%	36	—	3				
	320	10	11		320	10	11

Quadre 10B
Classificació percentual del valor de les terres en relació amb el total de patrimoni avaluat (1541)

%	Vilatans	Castellvell	Almofter	%	Vilatans	Castellvell	Almofter
-25%	172	1	1	-50%	318	2	7
26-50%	146	1	6				
51-75%	47	15	13	+50%	50	17	14
+75%	3	2	1				
	368	19	21		368	19	21

prop de 350 lliures.⁴² Molts ja només tenien declarades unes poques terres, i encara hi ha prop d'un centenar de menestrals sense possessions rurals i que representen ben bé les 2/3 parts de tots els que no tenen registrades terres.

En síntesi, entre el 1445 i el 1541 assistim a una pèrdua progressiva del pes de la riquesa rural en favor de la riquesa urbana (quadres 11A, 11B i 11C), la qual s'incrementà molt més que la rural, sobretot a l'àmbit vilatà, on el 1541 passà a representar el 76% de la riquesa total (enfront del 65% que tenia el 1445). En canvi, als nuclis més rurals del terme —Castellvell i Almoſter—, la possessió de terres continuava marcant, i molt, la configuració patrimonial, si bé també s'observen canvis evolutius: a Castellvell, la situació paritària del 1445 ja s'havia trencat el 1541 a favor, però, de la riquesa rural, que passava a representar un 65% del total; a Almoſter, la situació del 1445, quan la riquesa rural representava un 62%, ja no era la mateixa el 1541, a causa de l'espectacular increment de la riquesa urbana, que passà a igualar la rural, com a Castellvell un segle abans. En ambdós llogarets, l'increment de la riquesa rural se situa entre el 55-60%.

Quadre 11A
Comparativa riquesa urbana vs. riquesa rural (vila)

	Riquesa urbana		Riquesa rural	%	Riquesa total
1445	54.030 ll.	65,4%	28.557 ll.	34,6%	82.587 ll.
1541	107.094,5 ll.	76,1%	33.673 ll.	23,9%	140.767,5 ll.
<i>Increment</i>	+49,5%		+15,2%		+58,7%

Quadre 11B
Comparativa riquesa urbana vs. riquesa rural (Castellvell)

	Riquesa urbana		Riquesa rural	%	Riquesa total
1445	1.723,5 ll.	50,3%	1.703 ll.	49,7%	3.426,5 ll.
1541	2.006 ll.	35,2%	3.694 ll.	64,8%	5.700 ll.
<i>Increment</i>	+14%		+54%		+60,1%

Quadre 11C
Comparativa riquesa urbana vs. riquesa rural (Almoſter)

	Riquesa urbana		Riquesa rural	%	Riquesa total
1445	832,5 ll.	38,3%	1.339 ll.	61,7%	2.171,5 ll.
1541	3.100 ll.	49,3%	3.189,5 ll.	50,7%	6.289,5 ll.
<i>Increment</i>	+73,1%		+58%		+34,5%

42. En realitat serien set, ja que hi manquen els dos horts que tenia annexos a l'adoberia i obrador que té registrats com a béns urbans.

Quadre 11D
Comparativa riquesa urbana vs. riquesa rural (tot el terme)

	Riquesa urbana		Riquesa rural	%	Riquesa total
1445	56.620 ll.	64%	31.850,5 ll.	36%	88.470,5 ll.
1541	112.200,5 ll.	72,6%	42.241,5 ll.	27,4%	154.442 ll.
<i>Increment</i>	+49,5%		+24,6%		+57,3%

Per acabar, podem considerar el terme sencer (quadre 11D) i, per bé que constatem un increment relatiu de la riquesa rural en un 25%, la proporció en relació amb la riquesa urbana reflecteix un desequilibri major: la riquesa rural davallà del 36% al 27%, amb el consegüent augment de la riquesa urbana del 64% al 73%. Aquests resultats percentuals es corresponien, de ben segur, amb l'impuls que experimentaren els sectors secundari i terciari en l'àmbit de la vila. Per consegüent, també la fiscalitat directa —les talles establertes damunt les estimacions dels béns patrimonials— passà a gravitar una mica més sobre la riquesa urbana. Tot amb tot, el sector agrícola havia de continuar tenint un pes remarcable en el si de l'economia local.

A tall de conclusió, podem fer una mínima recapitulació de tot el que hem exposat fins aquí a partir dels resultats obtinguts de la confrontació duta a terme entre les dues estimes reusenques del 1445 i el 1541.

Partim d'un increment del nombre de possessors de terres —no tant, però, com ho va fer el nombre global de declarants de béns—, cosa que hem situat en prop d'un 17%. Amb tot, l'índex d'acumulació de terres experimentà una davallada significativa, correlativa a la davallada que també s'observa en el nombre de parcel·les registrades (el 1541 comptabilitzem 800 parcel·les menys que un segle abans), cosa que no sabem ben bé com explicar, més enllà d'especular sobre diversos factors. En canvi, el valor de les parcel·les gairebé es duplicà entre una data i l'altra. Així mateix, el nombre de no possessors de terres s'incrementà, amb la inclusió, fins i tot, d'alguns pagesos. En certa manera, la valoració del terreny és més present en les estimes del 1445, on hi ha declarants possessors d'un nombre de parcel·les més elevat que no pas el 1541, mentre que, en aquestes altres estimes, el nombre de no possessors de terres abraça ja 1/4 part del total.

Pel que fa als cultius, es mantingué el predomini de la tríada mediterrània (cereals, vinya, oliveres), per bé que s'observa, en relació amb el 1541, una major diversificació dels cultius: mentre alguns havien desaparegut (roldorars) o bé disminuïren (per exemple els horts, malgrat l'ampliació del regadiu a més zones del terme), altres es trobaven en expansió al segle XVI (avellaners, garrofers, moreres...), cosa que es pot vincular amb la potenciació del comerç de productes agraris que s'observa a Reus com a exponent del que succeïa a tota l'àrea del Camp de Tarragona. La producció de cereal es ressentí d'aquesta expansió de nous cultius, fins al punt de no poder assegurar tan bé com abans l'alimenta-

Mapa 1 Delimitació aproximada de l'antic terme de Reus dins els termes municipals actuals de Reus, Castellvell i Almoſter⁴³

43. Pel que fa al terme antic, si d'una banda hem d'incorporar-hi una bona part dels termes municipals actuals de Castellvell i Almoſter, de l'altra cal restar-hi una sèrie de partides rurals que aleshores integraven l'anomenat Territori de Tarragona, una bona part del qual quedà desmembrat i adjudicat al terme de Reus al segle XIX. També cal deixar-ne de banda la partida del Burgar, situada a llevant, que a l'època de referència constituïa un petit nucli rural.

Bibliografia

- ANDREU, Jordi (1986). *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- ANDREU, Jordi (1991). «La indústria de la seda a Reus». Dins Eulàlia MORRAL (ed.). *El món de la seda i Catalunya*. Terrassa: Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, p. 213-223.
- CARDÓ, Josepa (1983). *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona, a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- FURIÓ, Antoni (2018). «Alla ricerca del giusto prezzo. Stima del valore e determinazione dei prezzi della terra nella Spagna basso medievale». Dins Michela BARBOT, Marco CATTINI, Matteo DI TULLIO i Luca MOCARELLI (eds.). *Stimare il valore dei beni: una prospettiva europea (secoli XIV-XX)*. Udine: Forum, p. 41-66.
- GIRALT I RAVENTÓS, Emili (dir.). *Història agrària dels Països Catalans*. Vols. 2-3 Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca / Universitat de Barcelona / Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de Girona, Universitat de les Illes Balears / Universitat Jaume I / Universitat de Lleida / Universitat Pompeu Fabra / Universitat Rovira i Virgili / Universitat de València, 2004-2008.
- GORT JUANPERE, Ezequiel (1980). *Població i societat a Reus en el segle XV*. Reus: Centre de Lectura.
- MARISTANY, Carles (2001). «Reus al primer quart del segle XVI, segons les estimes de l'any 1520». Dins MARISTANY, Carles. *El «dietari» del rector de Pradell i altres cinc estudis (s. XVI-XVIII)*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, p. 131-144.
- MARISTANY, Carles (2003). «Els segles XVI i XVII». Dins Pere ANGUERA (dir.). *Història general de Reus*. Vol. II. Reus: Ajuntament de Reus, p. 37-78.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (1992). «Demografia, societat i fiscalitat de Reus al segle XV: el llibre d'Estimes de 1445» (Tesi de llicenciatura). Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (1993a). «Aproximació a les fonts fiscals de la Catalunya baix-medieval: llibres d'estimes, valies i manifestos». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22, p. 425-441.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (1993b). «Consideracions al voltant d'una font fiscal: els llibres de les Estimes de Reus». Dins Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval (s. XII-XV)*. Barcelona: IMF-CSIC, p. 349-380.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (2001). *Fiscalitat i deute públic en dues viles del Camp de Tarragona: Reus i Valls, segles XIV-XV*. Barcelona: IMF-CSIC.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (2003a). *Reus en el trànsit a la modernitat: fiscalitat i finances d'una vila en vies de creixement*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (2003b). «Mercaders reusencs documentats a Mallorca (des de mitjan s. XV fins a principis del XVI)». *Informatiu de l'Arxiu Històric Municipal de Reus*, núm. 7, p. 3-7.
- MORELLÓ BAGET, Jordi (2019). «Fiscalitat i agricultura: la configuració agrària del Camp de Tarragona a la llum d'algunes fonts fiscals baixmedievales». Dins Florent GARNIER, Armand

- JAMME, Anne LEMONDE i Pere VERDÉS PIJUAN (dirs.). *Cultures fiscales en Occident du xe au xviie siècle. Études offertes à Denis Menjot*. Tolosa: Presses Universitaires du Midi, p. 243-251.
- MORELLÓ BAGET, Jordi; PIÑOL ALABART, Daniel (2006). *La lluita per l'aigua a Reus. Abastament, gestió i conflictes, des dels orígens fins a principis del segle xx*. Lleida: Pagès.
- MORELLÓ BAGET, Jordi; ORTI GOST, Pere; REIXACH SALA, Albert; VERDÉS PIJUAN, Pere (2019). «A study of economic inequality in the light of fiscal sources: the case of Catalonia (14th-18th centuries)». Dins *Disuguaglianza economica nelle società preindustriali: cause ed effetti. Li Settimana di Studi (Prato 2019)* (en premsa).
- ROYO PÉREZ, Vicent (2010). «Un paisatge agrari de muntanya en el segle xv. Horts, terres i masos a Culla en 1431». Dins Jordi BOLÒS (ed.). *La caracterització del paisatge històric / Territori i societat: el paisatge històric. Història, arqueologia, documentació*. Vol. V. Lleida: Universitat de Lleida, p. 273-298.
- SAURA GARGALLO, Javier (2014). «El paisaje agrario de Castellón de la Plana». Dins C. SANCHIS-IBOR *et al.* (eds.). *Irrigation, Society, Landscape. Tribute to Thomas F. Glick*. València: Universitat Politècnica de València, p. 187-202.
- SERRA, Eva (2004). «Les valies de Ciutadilla, Maldà i Maldanell: conreus i propietat a la vegueria de Montblanc (segle xvi)». *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17, p. 901-919.
- TURULL I RUBINAT, Max; MORELLÓ BAGET, Jordi (2005). «Estructura y tipología de las "estimes-manifests" en Cataluña (siglos XIV-XV)». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 35/1, p. 271-326.
- TURULL I RUBINAT, Max; MORELLÓ BAGET, Jordi (2005). «Estructura y tipología de las "estimes-manifests" en Cataluña (siglos XIV-XV)». Dins TURULL I RUBINAT, Max (2009). *El gobierno de la ciudad medieval: administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*. Barcelona: IMF-CSIC, p. 365-410.
- TURULL I RUBINAT, Max; RIBALTA I HARO, Jaume (1992). «Ciutat i poder en el feudalisme declinant a la Catalunya baixmedieval: diferenciació social i distribució social de l'espai urbà a Cervera, 1340-1382». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 22, p. 79-144.
- VICIANO, Pau (2008). «Producción agraria e impuesto municipal directo. La tasación de la riqueza en los padrones de riqueza valencianos (siglos XIV-XV)». Dins Rafael VALLEJO (ed.). *Los tributos de la tierra. Fiscalidad y agricultura en España (siglos XII-XX)*. València: Universitat de València, p. 235-252.